

II. KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE AZERBAIJAN GÜVENLİK VE SAVUNMA İLİŞKİLERİ

Çağlar Özer¹

Öz

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecini başlatmış, ancak bu süreç, ülke için derin siyasi ve askeri sorunları da beraberinde getirmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgeleri işgal etmesi, Azerbaycan için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmuş ve bu durum, bölgedeki dengeleri uzun yıllar boyunca olumsuz etkilemiştir. Söz konusu işgalin sona erdirilmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi, 2020 yılında Türkiye'nin sağladığı askeri destekle kazanılan II. Karabağ Savaşı ile mümkün olmuştur. Bu zafer, Azerbaycan'ın uluslararası alandaki pozisyonunu güçlendirirken, Türkiye ile askeri ve stratejik iş birliğinin de kritik önemini ortaya koymuştur. Bu çalışma, II. Karabağ Savaşı sonrası Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve savunma ilişkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Karabağ Zaferi, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca askeri düzeyde değil, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda da güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Şuşa Beyannamesi, tarafların müttefiklik seviyesinde bir iş birliğini benimsemelerini sağlamış, savunma sanayii, ortak tatbikatlar ve teknoloji transferi gibi alanlarda çok yönlü hükümler içermiştir. Çalışmada, savunma sanayii anlaşmaları ve ortak askeri tatbikatların iki ülkenin savunma kapasitesini artırdığı ve bölgesel güvenliği pekiştirdiği ortaya konmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın bu çok boyutlu iş birliği, sadece iki ülke için değil, Güney Kafkasya'nın istikrarı ve Türk dünyasının entegrasyonu için de büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Ortak Askeri Tatbikatlar, Sanayii İş Birliği, Güvenlik İş Birliği

SECURITY AND DEFENSE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND AZERBAIJAN AFTER THE KARABAKH WAR II

Abstract

The dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics in 1991 initiated Azerbaijan's independence process, but this process brought with it deep political and military problems for the country. Armenia's occupation of Nagorno-Karabakh and the surrounding regions posed a serious security threat to Azerbaijan and negatively affected the regional balance for many years. The end of this occupation and the restoration of Azerbaijan's territorial integrity was made possible by the Second Karabakh War, which

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Email: caglar.ozer@kent.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3090-4740.

was won in 2020 with the military support provided by Türkiye. While this victory strengthened Azerbaijan's position in the international arena, it also revealed the critical importance of military and strategic cooperation with Türkiye. This study aims to examine the security and defense relations between Türkiye and Azerbaijan after the Second Karabakh War. The Karabakh Victory paved the way for the strengthening of relations between the two countries not only at the military level but also in economic, cultural and political fields. The Shusha Declaration enabled the parties to adopt an allied level of cooperation and included multifaceted provisions in areas such as defense industry, joint exercises and technology transfer. The study demonstrates that defense industry agreements and joint military exercises have increased the defense capacity of the two countries and reinforced regional security. This multidimensional cooperation between Türkiye and Azerbaijan is of great importance not only for the two countries but also for the stability of the South Caucasus and the integration of the Turkic world.

Keywords: Türkiye-Azerbaijan Relations, Joint Military Exercises, Industrial Cooperation, Security Cooperation

Giriş

Bu çalışma, II. Karabağ Savaşı sonrası Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve savunma ilişkilerini ele almayı amaçlamaktadır. 2020 yılında Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanan II. Karabağ Savaşı, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca tarihsel ve kültürel bağlara dayalı olmadığını, aynı zamanda stratejik bir ortaklık zemininde ilerlediğini göstermiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı diplomatik, askeri ve teknolojik destek, savaşın seyrinde belirleyici bir rol oynamış ve bu destek, savaşı takip eden dönemde ilişkilerin daha da derinleşmesine yol açmıştır (Erarslan & Özdemir, 2021: 317). Araştırmanın bir diğer amacı, bu stratejik ortaklığın yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekteki etkilerini anlamaktır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemine dikkat çekerek, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan iş birliğinin diğer bölgesel ve uluslararası aktörler üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Çalışma, II. Karabağ Savaşı sonrasında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki güvenlik ve savunma ilişkilerini incelemekle sınırlıdır. Bu doğrultuda çalışmanın kapsamı, 2020 sonrasındaki diplomatik, askeri ve teknolojik iş birliklerine odaklanmaktadır. Savaş öncesi dönemdeki ilişkiler yalnızca arka plan sağlamak amacıyla ele alınacaktır. Bununla birlikte, çalışmanın sınırları içinde Ermenistan ve diğer bölgesel aktörlerin rolü dolaylı olarak incelenmiştir, ancak asıl vurgu Türkiye-Azerbaycan ortaklığının etkileri üzerinedir.

Kısıtlı kaynaklar ve bölgesel politikaların dinamik yapısı nedeniyle çalışmada yalnızca mevcut literatüre dayalı bir analiz yapılmıştır. Ancak bu kısıtlar, araştırmanın amacına ulaşmasına engel teşkil etmemektedir; aksine mevcut bilgilerin daha derinlemesine değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışma, nitel bir araştırma yöntemi benimsemekte ve literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmada hem birincil kaynaklar (örneğin, resmi anlaşmalar ve uluslararası bildirimler) hem de ikincil kaynaklar (örneğin, akademik makaleler ve tezler) kullanılmıştır. Kaynaklar arasında Türkiye ve Azerbaycan'ın imzaladığı Şuşa Beyannamesi, bölgedeki jeopolitik dengeleri ele alan akademik çalışmalar ve güvenlik iş birliğini analiz eden tezler bulunmaktadır. Ayrıca, Zengezur Koridoru gibi stratejik projelerin bölgesel ve küresel etkileri hakkındaki yayınlar da çalışmaya dahil edilmiştir (Dumlu & Şahin, 2024: 175; Özdemir, 2021: 82). Çalışmada öncelikle Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin tarihsel arka planı ele alınmış, ardından II. Karabağ Savaşına yer verilmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki savunma ve güvenlik ilişkilerinin jeopolitik ve bölgesel dengeler üzerindeki etkilerinden bahsedilerek, savaş sonrası Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma ve güvenlik ilişkilerine kapsamlı şekilde yer verilmiştir.

Tarihsel Arka Plan

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel ve kültürel bağların derinliğiyle şekillenmiştir. Bu bağların temelinde, iki ülkenin halklarının aynı etnik kökene, ortak bir dile ve benzer kültürel değerlere sahip olması yatmaktadır. Haydar Aliyev tarafından ortaya atılan “Bir Millet, İki Devlet” söylemi, bu güçlü ilişkilerin simgesi haline gelmiş ve iki ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda geliştirdiği stratejik ortaklıkların temelini oluşturmuştur (Erarlan & Özdemir, 2021: 316).

Tarihsel olarak bakıldığında, iki ülkenin ilişkilerinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından çok daha öncesine dayandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Azerbaycan halkı ile Türk halkı arasında kültürel alışverişler ve iş birlikleri sıkça yaşanmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarması, iki

toplum arasında güçlü bir dayanışma duygusunun temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Özsoy, 2023: 587).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecini başlatmış, ancak bu süreç beraberinde siyasi ve askeri krizleri de getirmiştir. Azerbaycan'ın karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgeleri işgal etmesi olmuştur. Bu durum, Azerbaycan için büyük bir güvenlik sorunu yaratırken, Türkiye'nin aktif bir destek politikası izlemesinin nedeni olmuştur (Özdemir, 2021: 85). Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, Türkiye ile ilişkilerde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Ancak, bu süreçte Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmesi, Azerbaycan için ciddi bir güvenlik sorunu yaratmıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunarak, bu sorunun çözümü için uluslararası platformlarda aktif bir diplomasi yürütmüştür (Cornell, 2011: 62).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askeri ve güvenlik ilişkileri, 1990'lı yılların başında temelleri atılarak şekillenmiştir. Bu kapsamda iki ülke arasında 11 Ağustos 1992 tarihinde Ankara'da imzalanan "Askeri Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması", ilişkilerin başlangıcında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu anlaşma, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin askeri personelinin eğitim ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiş ve halen yürürlükte olan temel bir belge olarak işlevini sürdürmektedir. Bu anlaşmayı, diğer güvenlik birimleri ve kurumları arasındaki iş birliğini pekiştiren ek protokoller ve anlaşmalar takip etmiştir. 1990'lı yıllar, Türkiye'nin Azerbaycan ordusunun profesyonel bir yapıya kavuşması ve Batı standartlarına uyum sağlaması amacıyla gerekli eğitimleri sağlaması, modernizasyon süreçlerine destek olması, silah ve teçhizat yardımları sunmasıyla öne çıkmaktadır (Mira, 2024: 149-150). 2000'li yıllara gelindiğinde, bu ilişkiler daha da derinleşmiş ve savunma alanında geniş kapsamlı iş birlikleri geliştirilmiştir. Bu dönemde, eğitim ve askeri yardımların yanı sıra, Azerbaycan'a uzun vadeli askeri iş birliği çerçevesinde mali ve lojistik destekler sağlanmıştır (Özalp, 2023: 596).

Türkiye, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik eğitim faaliyetlerini artırarak Azerbaycan ordusunun güçlenmesine ve profesyonelleşmesine

önemli katkılarda bulunmuştur. Bu kapsamda, çok sayıda Azerbaycan askeri personeli Türk askeri okullarında eğitim görmüş ve son 30 yılda Azerbaycan ordusunun yapılandırılmasına destek sağlayarak eğitilmiş bir askeri neslin yetişmesine olanak tanınmıştır. Artan iş birliği, askeri sanayi alanındaki ortak projeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Ekim 2010'da ROKETSAN ile Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı arasında yapılan anlaşma, 107 ve 122 milimetrelik reaktif yayılım ateşi sistemli kısa menzilli füzelerin üretimi konusundaki ortak çalışmaları başlatmıştır (Mira, 2024: 150-151). 2013 yılı itibariyle ise iki ülke, uluslararası platformlarda ortak askeri yapıların oluşturulmasına yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu kapsamda, 25 Ocak 2013 tarihinde kurulan Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı'nın (TAKM) kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye ve Azerbaycan, bölgesel güvenlik ve iş birliğini daha ileri bir düzeye taşımaya amaçlamaktadır (Özalp, 2015: 141). İki ülke arasındaki Savunma alanındaki iş birliği ise derinleşerek devam etmiştir. Türkiye'nin geliştirdiği İnsansız Hava Aracı (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) sistemleri, Azerbaycan'ın savunma kabiliyetlerini artırmış ve 2020 yılında II. Karabağ Savaşı sırasında bu teknolojiler savaşın kaderini değiştirmiştir (Özsoy, 2023: 589). Türkiye'nin sağladığı askeri eğitim ve teknik destek, Azerbaycan ordusunun modernleşmesine ve savaş alanındaki etkinliğinin artmasına katkı sağlamıştır (Shiriyev ve Hasanoğlu, 2024: 292). 1991'den 2020'ye kadar geçen süreçte Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, yalnızca kardeşlik bağlarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır. Bu dönemde geliştirilen iş birliği hem bölgesel güvenlik dengelerinin sağlanmasına hem de iki ülkenin uluslararası ortamda güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

II. Karabağ Savaşı

Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın uluslararası tanınmış sınırları içinde yer almasına rağmen, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Bölge, tarihsel, etnik ve stratejik nedenlerle Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süreli bir çatışmanın odağı haline gelmiştir (Cornell, 2011: 122). Sovyetler döneminde Dağlık

Karabağ, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı otonom bir bölgeydi. Ancak Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin zayıfladığı dönemde bu bölgeyi ilhak etmek için adımlar atmış ve 1992-1994 yılları arasında yaşanan Birinci Karabağ Savaşı sonucunda bölgeyi fiilen kontrol altına almıştır (Özdemir, 2021: 84). 1994 yılında imzalanan Bişkek Ateşkes Anlaşması, taraflar arasında geçici bir ateşkes sağlasa da sorunun çözümüne yönelik kalıcı bir barış anlaşması yapılmamıştır (Kocatürk, 2024: 86). Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi rayonun* işgali, Azerbaycan nüfusunun büyük bir kısmının yerinden edilmesine neden olmuş, yaklaşık bir milyon insan mülteci durumuna düşmüştür. Uluslararası toplum, sorunun çözümü için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu gibi mekanizmalar geliştirmiş, ancak bu girişimler yıllarca somut bir sonuç vermemiştir (Cornell, 2011: 125).

2020 yılının yaz aylarında, Ermenistan'ın sınır ihlalleri ve provokatif tutumları, bölgede gerilimi yeniden tırmandırmıştır. Özellikle Temmuz 2020'de Tovuz bölgesine düzenlenen saldırılar, Azerbaycan için hem askeri hem de stratejik bir tehdit oluşturmuştur (Özdaşlı, 2021: 57). Bu saldırılar sırasında Türkiye, Azerbaycan'a olan desteğini açıkça ifade etmiş ve tarafını net bir şekilde ortaya koymuştur. 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın yeni bir saldırı dalgası başlatması, İkinci Karabağ Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur. Azerbaycan, "Tek Vatan Operasyonu" adını verdiği karşı saldırıyla işgal altındaki topraklarını geri almak için harekete geçmiştir. Savaş, 44 gün boyunca devam etmiş ve Azerbaycan'ın kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Azerbaycan ordusu, Şuşa gibi stratejik öneme sahip şehirleri kurtararak, Dağlık Karabağ'da dengeleri değiştirmiştir (Pirinççi ve Güler, 2021: 217-220).

Türkiye, İkinci Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'a verdiği destekle savaşın sonucunu etkileyen önemli bir aktör olmuştur. Türkiye'nin desteği, yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda diplomatik ve siyasi düzeyde de kendini göstermiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, savaşın ilk günlerinden itibaren Azerbaycan'ın yanında

* Türkiye'nin idari birimiyle kıyaslanacak olursa takriben bir ilçeye tekabül etmektedir (Haber Vakti, 2021).

olduklarını açıkça ifade etmiş ve Ermenistan'ı "işgalci bir devlet" olarak tanımlamıştır (Gasımov, 2023: 66). Türkiye, savaş boyunca Azerbaycan'ın haklı davasını uluslararası platformlarda savunmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler ve AGİT Minsk Grubu gibi uluslararası kuruluşlarda, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin bu diplomatik desteği, Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyunda meşruiyet kazanmasına yardımcı olmuştur (Cornell, 2011: 130). Bölgedeki diğer aktörler, özellikle Rusya ve İran, savaşa müdahil olmaktan kaçınırken, Türkiye'nin net bir tutum sergilemesi, Azerbaycan'a moral ve stratejik destek sağlamıştır. Türkiye, aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı gibi platformlarda da Azerbaycan'a olan desteğini artırmış, Ermenistan'ın saldırgan tutumunu kınamıştır (Özdemir, 2021: 86).

Türkiye'nin askeri desteği, Azerbaycan'ın savaş alanında üstünlük kurmasında kritik bir rol oynamıştır. Türk ordusunun sağladığı eğitim, teknik destek ve stratejik danışmanlık, Azerbaycan ordusunun modernizasyonunda önemli bir etkidir (Kocatepe, 2022: 387). Bunun yanında, Türk yapımı İHA'lar ve SİHA'lar, Azerbaycan ordusunun savaşta üstünlük kurmasında belirleyici olmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasında daha önce gerçekleştirilen ortak askeri tatbikatlar iki ülkenin askeri koordinasyonunu güçlendirmiştir. Bu tatbikatlar, Azerbaycan ordusunun savaş stratejilerini geliştirmesine ve modern savaş tekniklerini uygulamalarına olanak sağlamıştır (Kocatürk, 2024: 21). Türkiye'nin desteği, aynı zamanda Azerbaycan halkında büyük bir moral motivasyon yaratmış ve savaş sırasında toplumda dayanışma ruhunu güçlendirmiştir. Bu durum, savaşın sadece askeri bir mücadeleden ibaret olmadığını da göstermiştir.

İkinci Karabağ Savaşı, modern savaş teknolojilerinin savaş alanındaki etkisinin açık bir şekilde görüldüğü bir dönüm noktası olmuştur. Türk yapımı Bayraktar TB2 SİHA'lar, Azerbaycan ordusunun envanterinde kritik bir yere sahip olmuş ve savaşın seyrini değiştiren unsurlar arasında yer almıştır (Özsoy, 2023: 593). Bayraktar TB2 SİHA'lar, Azerbaycan'ın Ermenistan ordusuna ait hedefleri hassas bir şekilde vurmasını sağlamış ve savaş alanında büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu sistemler, özellikle

Ermenistan'ın hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirmek için kullanılmış ve Azerbaycan ordusunun kara operasyonlarında ilerlemesini kolaylaştırmıştır (Kocatürk, 2024: 91). SİHA'ların kullanımı, Ermenistan'ın geleneksel savaş taktiklerine karşı modern teknolojinin etkinliğini göstermiştir. Savaş sırasında, Bayraktar TB2'lerin görüntüleri, Azerbaycan halkında moral motivasyonu artırmış ve uluslararası kamuoyunda Azerbaycan'ın başarısının sembolü haline gelmiştir. SİHA'ların sağladığı üstünlük, Azerbaycan'ın stratejik noktalara yönelik operasyonlarında büyük bir rol oynamıştır. Şuşa gibi stratejik şehirlerin kurtarılmasında, bu teknolojiler hem keşif hem de taarruz amaçlı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, SİHA'lar sayesinde Azerbaycan, Ermenistan ordusunun lojistik hatlarını keserek, savaşın dinamiklerini değiştirmiştir (Cornell, 2011: 135). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ifadelerine göre, bu sistemler sayesinde 1 milyar doları aşan Ermeni mühimmatının etkisiz hale getirildiği belirtilmiştir (Köker, 2020). Bu durum, modern savaş teknolojilerinin savaş alanındaki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye'den ithal edilen savunma sistemlerinin, yalnızca Dağlık Karabağ bölgesindeki operasyonları desteklemekle kalmayıp, Azerbaycan'ın genel güvenlik stratejilerini güçlendirme amacına hizmet ettiği görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin geliştirdiği TRG-300 KAPLAN Füzesi ile Kasırga ve Sakarya roketatar sistemlerinin, Dağlık Karabağ'ın yanı sıra Nahçıvan bölgesinde de konuşlandırıldığı bilinmektedir (Göksedef, 2020). Bu sistemler, Azerbaycan'ın bölgesel güvenlik politikalarının modernizasyonunda önemli bir yer tutmaktadır.

Jeopolitik Etkiler ve Bölgesel Dengeler

Güney Kafkasya, jeopolitik konumu itibarıyla tarih boyunca büyük güçlerin ilgi odağı olmuş ve bölgesel güvenlik politikalarının merkezinde yer almıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında 2020'deki II. Karabağ Savaşı sonrasında gelişen iş birliği, Güney Kafkasya'daki güvenlik paradigmasını kökten değiştirmiştir. Bölge, enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasında bir köprü görevi görürken, aynı zamanda Rusya, İran, Türkiye gibi bölgesel güçler ile Batı arasındaki rekabetin merkezi olmuştur (Halilzade ve Demirer, 2022: 392). Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi

rayonu işgali, 1990'lardan itibaren Güney Kafkasya'da kalıcı bir çatışma durumuna neden olmuştur. Bu durum, Azerbaycan'ı hem askeri hem de ekonomik olarak zayıflatmış, ancak Türkiye'nin desteğiyle güvenlik politikalarını yeniden şekillendirmesine olanak sağlamıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini artırarak bölgesel güvenlik politikalarında yeni bir denge unsuru oluşturmuştur.

II. Karabağ Savaşı sonrası dönemde, Güney Kafkasya'da Azerbaycan'ın kazandığı üstünlük, bölgedeki diğer aktörleri güvenlik politikalarını yeniden değerlendirmeye yöneltmiştir. Ermenistan'ın askeri başarısızlığı, İran ve Rusya gibi ülkelerin bölgedeki etkisini sorgulamasına yol açarken, Azerbaycan-Türkiye iş birliği bu ülkeler için yeni bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Türkiye, Güney Kafkasya'daki güvenlik politikalarını desteklemek için yalnızca askeri değil, aynı zamanda diplomatik araçları da etkin bir şekilde kullanmıştır. AGİT Minsk Grubu'nun başarısızlığını vurgulayan Türkiye, Azerbaycan'ın haklı davasını uluslararası platformlarda savunarak bölgesel istikrarın sağlanması için alternatif yollar geliştirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlardaki etkinliği, Güney Kafkasya'daki güvenlik politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Güney Kafkasya'daki güvenlik politikaları, II. Karabağ Savaşı sonrasında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Azerbaycan'ın askeri üstünlüğü ve Türkiye ile geliştirdiği stratejik ortaklık, bölgedeki güvenlik mimarisini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin liderlik rolü ve Azerbaycan'ın kararlı duruşu, Güney Kafkasya'da yeni bir güvenlik paradigmasının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Zengezur Koridoru, II. Karabağ Savaşı sonrası dönemde Güney Kafkasya'daki jeopolitik ve ekonomik dengeleri yeniden tanımlayan en kritik projelerden biri olmuştur. Bu koridor, Azerbaycan'ın Nahçıvan ile kara bağlantısını sağlamayı amaçlamakla birlikte, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki doğrudan kara yolu bağına da mümkün kılmaktadır (Akıncı ve Kaba, 2023: 101). Zengezur Koridoru, Güney Kafkasya'nın lojistik ve ticaret ağı üzerindeki etkisi nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Koridor, Azerbaycan'dan Nahçıvan'a, oradan da Türkiye'ye

uzanacak bir kara yolu bağlantısı sağlayarak, bölgenin enerji ve ticaret altyapısını güçlendirmektedir (Shikhaliyev ve Hasanoğlu, 2024: 34). Aynı zamanda, Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında değerlendirilen bu koridor, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret güzergahlarının çeşitlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Türkiye için Zengezur Koridoru, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi bir projedir. Bu koridor, Türk dünyası ile bağların güçlendirilmesi ve bölgesel iş birliğinin artırılması açısından stratejik bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırmasına olanak tanıyan bu koridor, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP) gibi projelerle de entegre edilebilir (Shikhaliyev ve Hasanoğlu 2024: 34). Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi, Ermenistan ve İran için potansiyel tehditler yaratmıştır. Ermenistan, bu koridorun kendi toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini savunurken, İran, bu koridorun Güney Kafkasya'daki nüfuzunu zayıflatacağından endişe etmektedir (Rafiei, 2023: 11). Ancak Azerbaycan ve Türkiye, bu projeyi barış ve iş birliği odaklı bir girişim olarak sunmaktadır. Zengezur Koridoru, Güney Kafkasya'daki jeopolitik ve ekonomik dengeleri yeniden şekillendiren bir projedir. Bu koridor, bölgedeki iş birliğini artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte, aynı zamanda yeni gerilimlerin kaynağı da olabilir.

II. Karabağ Savaşı, Güney Kafkasya'daki bölgesel ve küresel güçlerin ilişkilerini yeniden tanımlamıştır. Savaş aynı zamanda Rusya, İran ve Batı gibi dış aktörlerin politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Rusya, Güney Kafkasya'da geleneksel bir nüfuz alanı oluşturmuş ve bölgesel dengelerde dengeleyici bir güç olmuştur. Ancak II. Karabağ Savaşı sırasında Rusya'nın tarafsız bir tutum sergilemesi, bölgedeki otoritesinin sorgulanmasına neden olmuştur (Özdemir ve Kantar, 2023: 740). Rusya, savaş sonrasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir barış anlaşmasını desteklemiş ve bölgede barış güçleri konuşlandırarak etkinliğini artırmaya çalışmıştır. İran, Güney Kafkasya'daki gelişmeleri kendi güvenlik politikaları açısından bir tehdit olarak görmektedir. II. Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'ın kazandığı zafer, İran'ın Ermenistan ile ilişkilerini zayıflatmış ve Türkiye-Azerbaycan iş birliğini dengeleme çabalarına yol

açmıştır. Ancak İran, Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesini engellemek için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Batı, özellikle Avrupa Birliği ve ABD, Güney Kafkasya'da enerji güvenliği ve ticaret yollarını koruma politikalarına odaklanmıştır. II. Karabağ Savaşı sonrasında Batı, Türkiye'nin artan etkinliğine dikkat çekmiş ve Azerbaycan ile ilişkilerini derinleştirme çabalarına girişmiştir. TANAP ve TAP gibi projeler, Batı'nın enerji arz güvenliği stratejilerinde önemli bir yere sahiptir.

Sonuç itibariyle Rusya, İran ve Batı gibi aktörler, Güney Kafkasya'daki dengelerde önemli roller oynamaktadır. II. Karabağ Savaşı, bu aktörlerin politikalarını yeniden değerlendirmelerine neden olmuş ve bölgesel iş birliğini teşvik etmiştir.

Savaş Sonrası Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Askeri ve Güvenlik İş birlikleri

Karabağ Zaferi, Türkiye ve Azerbaycan arasında mevcut askeri ve güvenlik işbirliğini daha da derinleştirmiş, iki ülke arasındaki stratejik ortaklık çok boyutlu bir hale gelmiştir. Zafer sonrası dönem, yalnızca Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamakla kalmamış, aynı zamanda iki ülke arasında karşılıklı askeri kapasitenin artırılmasını hedefleyen yeni iş birliklerini de beraberinde getirmiştir (Yanlışık, 2022: 48). Bu doğrultuda Türkiye'nin savaştan sonraki süreçte Azerbaycan'a sağladığı askeri ve teknolojik destek, bölgedeki dengelerin yeniden şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Özsoy, 2023: 593).

Şuşa Beyannamesi

Savaş sonrası dönemin en önemli adımlarından biri, Şuşa Beyannamesi'nin imzalanmasıdır. 15 Haziran 2021'de imzalanan bu beyanname, iki ülkenin ilişkilerini müttefiklik düzeyine taşımıştır (Yanlışık, 2022: 49).

Şuşa Beyannamesi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin çok boyutlu bir çerçevede derinleşmesine olanak tanımaktadır. Beyanname, askeri, güvenlik, siyasi, ekonomik, enerji, insani, kültürel ve medya gibi

farklı alanlarda iş birliği hükümleri içermekte ve iki ülkenin ortak çıkarlarını koruma amacı taşımaktadır (Resmi Gazete, 2022). Bu kapsamda, taraflar arasında siyasi, ekonomik, savunma, kültür, insani, sağlık, eğitim, sosyal, gençlik ve spor gibi birçok alanda mevcut imkânların ve potansiyelin birleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef, iki ülkenin stratejik ortaklık düzeyindeki ilişkilerini daha da ileriye taşıyan bir vizyonu ortaya koymaktadır.

Askeri alandaki iş birliğine özel bir vurgu yapılmıştır. Savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi amacıyla ortak eğitim programlarının ve tatbikatların artırılması öngörülmüş, böylece iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasındaki birlikte çalışabilirliğin artırılması hedeflenmiştir. Beynamede yer alan “Türkiye ve Azerbaycan diğer dost devletlerin orduları ile askeri tatbikat düzenlenmesini destekleyecektir” ifadesi, iş birliğinin yalnızca iki ülkeyle sınırlı kalmayıp, Türk dünyası genelinde bir etki yaratacak düzeye taşındığını göstermektedir (Resmi Gazete, 2022). Ancak, bu askeri iş birliğinin üçüncü ülkelere karşı olmadığını altının çizilmesi ve meşru savunma hakkına vurgu yapılması, iş birliğinin savunmacı bir karakter taşıdığının altını çizmektedir.

Beynannemin bir diğer önemli hükmü, taraflardan birine yönelik herhangi bir tehdit veya saldırı durumunda iki ülkenin hızlı ve kararlı bir şekilde birlikte hareket etmesini öngörmektedir. Bu, ortak savunma anlayışını güçlendirmekte ve taraflar arasındaki güvenlik koordinasyonunu daha ileri bir seviyeye taşımaktadır. Özellikle savunma sanayi alanında ortak üretim ve teknoloji paylaşımına yapılan vurgu, iş birliğinin ekonomik ve stratejik boyutlarını güçlendirmektedir (Özdemir ve Kantar, 2023:739). Ayrıca, bu iş birliğinin yalnızca savaş ya da tehdit zamanlarına odaklanmadığı, barış zamanında da iki ülkenin güvenlik konseylerinin düzenli toplantılar yaparak milli güvenlik konularını değerlendireceği hükmü dikkat çekmektedir.

Şuşa Beynamesi, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin yanı sıra bölgesel meseleleri de kapsayarak Kafkasya’da istikrar ve güvenliğin sağlanmasını öncelikli hedeflerden biri olarak belirlemiştir. Beynamede, bölge ülkeleri arasında ilişkilerin normalleşmesi ve kalıcı barışın tesis

edilmesine yönelik çabaların desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu hedef, bölgesel dinamiklerin olumlu bir yöne evrilmesini sağlamak adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ek olarak, ekonomi ve ulaştırma alanındaki bağların çeşitlendirilmesi, Kafkasya'nın ekonomik kalkınmasına ve bölgesel entegrasyona katkı sunmayı amaçlamaktadır. Beyannamede Zengezur Koridoru'nun açılmasına yönelik vurgu, ulaştırma ve iletişim alanındaki stratejik önemi ön plana çıkarmaktadır. Bu koridor, yalnızca Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlantıları güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda bölgesel iş birliğini derinleştirme potansiyeline de sahiptir. Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi, Asya ve Avrupa arasındaki lojistik ağların çeşitlendirilmesine katkıda bulunarak, ticaret ve ulaştırma hatlarını güçlendirecektir. Beyannamede bu koridorun açılmasının, bölgesel istikrar ve ekonomik kalkınma açısından taşıdığı önemin altı çizilmiştir. Şuşa şehri, beyannamede Türk dünyasının tarihi ve kültürel beşiği olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, Şuşa'nın sadece Azerbaycan için değil, Türk dünyası için de sahip olduğu derin tarihi ve kültürel anlamı ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Türk dünyasıyla daha güçlü bağlar kurulması ve iş birliğinin artırılması hedeflenmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı, bu çabaların merkezinde yer almakta ve teşkilat aracılığıyla çeşitli paydaşlarla iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflenmektedir (Kocatepe, 2021: 391)

Aynı zamanda Şuşa Beynamesi, deniz, hava, uzay, siber güvenlik ve medya alanlarında da iş birliğini içermektedir. Bu durum, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin modern tehditlere karşı kapsamlı bir savunma stratejisi geliştirdiğini göstermektedir. Beyanname, iki ülkenin sadece bölgesel güvenliği değil, aynı zamanda küresel güvenlik dinamiklerini de dikkate alan bir iş birliği modeli oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Pirinççi, 2021: 21). Bu çok yönlü yaklaşım, Türkiye ve Azerbaycan'ın stratejik ortaklığını yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve teknolojik boyutlarda da güçlendirmektedir.

Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşmaları

Karabağ Zaferi sonrası Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan savunma sanayi iş birliği anlaşmaları, iki ülkenin savunma kapasitelerini

artırmak, teknolojik entegrasyonu sağlamak ve bölgesel güvenliği desteklemek amacıyla önemli bir zemin oluşturmuştur. Azerbaycan ve Türkiye arasında savaş sonrası dönemde imzalanan savunma sanayii anlaşmaları, iki ülke arasındaki iş birliğini daha somut bir çerçeveye oturtmuştur. Bu projeler, iki ülkenin savunma sanayii iş birliğini güçlendirmiş ve Azerbaycan'ın bölgedeki caydırıcılık kabiliyetini artırmıştır (Özsoy, 2023: 594). Ayrıca, elektronik harp sistemlerinin ortak geliştirilmesi gibi teknolojik iş birlikleri, iki ülkenin modern savaş yeteneklerini ileri taşımıştır (Yanlışık, 2022: 50).

Tablo 1'de Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan savunma sanayi iş birliği anlaşmalarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye-Azerbaycan Savunma Sanayii İş Birliği Anlaşmaları

Anlaşma Adı	Tarih	Amaç	Katkı
İHA Ortak Üretim İyi Niyet Protokolü	23 Nisan 2023	İnsansız hava araçlarının ortak üretimini yapmak.	Azerbaycan'ın yerel üretim kapasitesini artırmış ve Türkiye ile teknolojik iş birliğini güçlendirmiştir.
Azerbaycan Su-25 Uçaklarının Modernizasyonu	26 Temmuz 2023	Su-25 uçaklarının modernizasyonu, akıllı mühimmat ve aviyonik sistemlerini yenilemek.	Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nin operasyonel kapasitesi artırılmıştır.
KAAN Projesi İşbirliği Protokolü	27 Temmuz 2023	KAAN savaş uçağının ortak üretimi için tesis kurulması ve teknoloji transferini sağlamak.	Azerbaycan'da yerel üretim altyapısının kurulmasına ve modern savaş uçağı ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmuştur.
Ortak Araştırma Geliştirme ve Üretim İş Birliği Sözleşmesi	8 Mart 2024	İHA'ların araştırma, geliştirme ve üretim süreçlerinde iş birliğini güçlendirmek.	İki ülke arasında savunma sanayii iş birliğini derinleştirmiştir.
Mühimmat Üretim Hattı ve Akıllı Mühimmat Ortak Üretimi	Eylül 2024	Mühimmat üretim hatlarının kurulması ve akıllı mühimmatların ortak üretimi yapmak.	Her iki ülkenin mühimmat üretim kapasitesinin geliştirilmesi sağlanmıştır.
Elektronik Harp Araçlarının	Eylül 2024	Elektronik harp araçlarının ortak geliştirilmesi ve	Elektronik harp kabiliyetlerinin güçlendirilmiştir.

Ortak Geliştirilmesi		teknolojik kapasitesini artırmak.	
Simülasyon Eğitim Teknolojileri İş Birliği	Eylül 2024	Simülasyon eğitim teknolojilerini geliştirilmek ve askeri eğitimde kullanılmasını sağlamak.	Askeri personelin eğitim kalitesi artırılmıştır.
Hava Platformları Modernizasyonu	Eylül 2024	Hava araçlarının modernizasyonu ve yeni teknolojilerin entegrasyonunu sağlamak.	Modern hava platformları geliştirilmiş ve savunma kapasitesi artırılmıştır.

Tablo 1’de özet bilgileri yer alan Türkiye ve Azerbaycan arasında yapılan savunma sanayi iş birliği anlaşmalarının içeriklerine aşağıda detaylı şekilde yer verilmiştir.

İHA Ortak Üretim İyi Niyet Protokolü (23 Nisan 2023): Türkiye ve Azerbaycan, insansız hava araçları üretimi konusunda iş birliğini güçlendirmek amacıyla bu protokolü imzalamıştır. BAYKAR ile Azerbaycan arasında yapılan bu iyi niyet protokolü, Azerbaycan’da yerel üretim kapasitesinin artırılmasını ve Türkiye’nin insansız hava araçları teknolojisindeki tecrübelerinin paylaşılmasını hedeflemiştir. Bu iş birliği, Azerbaycan’ın savunma altyapısında önemli bir modernizasyon süreci başlatmıştır (TRT Haber, 2023).

Ortak Araştırma Geliştirme ve Üretim İş Birliği Sözleşmesi (8 Mart 2024): İHA üretimine yönelik iş birliği, 2024 yılında imzalanan bu sözleşme ile nihai hale getirilmiştir. Sözleşme, insansız hava araçlarının araştırma, geliştirme ve üretim süreçlerinde iki ülke arasında daha derin bir iş birliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu proje, sadece Azerbaycan’ın askeri kabiliyetlerini artırmakla kalmamış, aynı zamanda iki ülke arasındaki savunma sanayi ilişkilerini kurumsal bir temele oturtmuştur (Baykar, 2024).

Azerbaycan Su-25 Uçaklarının Modernizasyonu (26 Temmuz 2023): Bu anlaşma, Azerbaycan Hava Kuvvetleri’ne ait Su-25 uçaklarının modernizasyonunu kapsamaktadır. TUSAŞ (Türk Havacılık ve Uzay Sanayii) tarafından yürütülen bu projede, Azerbaycan uçaklarına Türk

yapımı akıllı mühimmat ve modern aviyonik sistemler entegre edilmiştir. Bu gelişme, Azerbaycan'ın operasyonel kapasitesini artırırken, Türkiye'nin savunma sanayii ürünlerinin küresel ölçekte tanınırlığını pekiştirmiştir (Yenisafak, 2023).

KAAN Projesi İş Birliği Protokolü (27 Temmuz 2023): Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ) tarafından geliştirilen Türkiye'nin milli savaş uçağı KAAN'ın ortak üretimi için imzalanan bu protokol, Azerbaycan'ın modern savaş uçağı ihtiyacını karşılamayı hedeflemiştir. Protokol kapsamında Azerbaycan'da üretim tesislerinin kurulması, üretim kabiliyetlerinin artırılması ve teknoloji transferi gibi alanlarda iş birliği yapılması planlanmıştır. Bu proje, Azerbaycan'ın savunma sanayii altyapısında sürdürülebilir bir yapı oluşturmasını sağlamış ve iki ülkenin askeri ilişkilerinde stratejik bir dönüm noktası olmuştur (Aksan, 2023).

Mühimmat Üretim Hattı ve Akıllı Mühimmat Ortak Üretimi (Eylül 2024): Savunma Sanayii Başkanlığı koordinasyonunda gerçekleşen bu anlaşma, mühimmat üretim hatlarının Azerbaycan'da kurulmasını ve akıllı mühimmatların ortak üretimini içermektedir. Bu anlaşma sayesinde her iki ülkenin mühimmat üretim kapasitesi artırılmış, bölgesel güvenlikte sürdürülebilir bir altyapı sağlanmıştır (BİTES, 2024).

Elektronik Harp Araçlarının Ortak Geliştirilmesi (Eylül 2024): Türk ve Azerbaycan savunma sanayii firmaları arasında imzalanan bu anlaşma, elektronik harp (EH) sistemlerinin ortak geliştirilmesini ve her iki ülkenin elektronik harp kapasitelerinin artırılmasını hedeflemiştir. Elektronik harp sistemlerinin savunma kabiliyetlerini geliştirmesi, özellikle asimetrik tehditlere karşı daha etkin savunma mekanizmalarının oluşturulmasını sağlamaktadır (DefenceTurk, 2024).

Simülasyon Eğitim Teknolojileri İş Birliği (Eylül 2024): Savunma Sanayii Başkanlığı öncülüğünde gerçekleşen bu anlaşma, askeri personelin eğitiminde kullanılacak simülasyon teknolojilerinin geliştirilmesini kapsamaktadır. Bu proje, iki ülkenin askeri eğitim sistemlerinde ileri teknolojiye dayalı bir altyapı oluşturulmasını ve personelin operasyonel hazırlık seviyesinin artırılmasını sağlamıştır (DefenceTurk, 2024).

Hava Platformları Modernizasyonu (Eylül 2024): Bu anlaşma, Azerbaycan'a ait mevcut hava platformlarının modernize edilmesi ve yeni teknolojilerin entegrasyonunu içermektedir. Türk savunma sanayii firmalarının desteğiyle gerçekleşen bu proje, Azerbaycan'ın modern hava kuvvetleri kapasitesine geçiş sürecini hızlandırmıştır (DefenceTurk, 2024).

Askeri Tatbikatlar

Karabağ Zaferi'nin ardından Türkiye ve Azerbaycan, askeri iş birliğini daha da güçlendirmek için birçok tatbikat düzenlemiştir. Bu tatbikatlar, iki ülkenin savunma iş birliğini derinleştirerek, ortak hareket kabiliyetini artırmayı ve bölgesel güvenliği sağlamayı hedeflemiştir. Ortak askeri tatbikatlar, savaş sonrası dönemdeki bir diğer önemli iş birliği alanıdır. Türkiye ve Azerbaycan'ın düzenlediği Sarsılmaz Kardeşlik Tatbikatı, Kış Tatbikatı ve TurAz Şahini gibi etkinlikler, iki ülkenin kara, hava ve deniz kuvvetleri arasında operasyonel koordinasyonu güçlendirmiştir. Bu tatbikatlar, sadece askeri kapasiteyi artırmakla kalmamış, aynı zamanda iki ülkenin ortak savunma stratejilerini test etmesine ve geliştirmesine olanak sağlamıştır (Yanlışıık, 2022: 51).

Tablo 2'de Türkiye ve Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi'nin ardından birlikte gerçekleştirdikleri başlıca askeri tatbikatlar kronolojik olarak verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye-Azerbaycan Karabağ Zaferi Sonrası Askeri Tatbikatlar

Tatbikat Adı	Tarih	Yer	Katılan Kuvvetler	Amaç
Mustafa Kemal Atatürk 2021	Haziran 2021	Bakü, Azerbaycan	Kara ve Hava Kuvvetleri	Birlikte hareket etme kabiliyetini güçlendirmek ve askeri dayanışmayı artırmak.
TurAz Şahini 2021	Eylül 2021	Konya, Türkiye	Hava Kuvvetleri	Uçuş eğitimi konusunda birlikte çalışılabilirliği geliştirerek, askerî iş birliğine katkı sağlamak.
Sarsılmaz Kardeşlik 2021	Ekim 2021	Nahçıvan	Kara ve Hava Kuvvetleri	İki ülke arasındaki savunma iş birliğini geliştirmek, ortak operasyon kabiliyetini artırmak.

TurAz Kartalı 2022	Eylül 2022	Bakü, Azerbaycan	Hava Kuvvetleri	Hava harekât kabiliyetini geliştirmek ve hava savunmasını test etmek.
Kış Tatbikatı 2022	Aralık 2022	Bakü, Astara, Cebrayıl ve İmişli, Azerbaycan	Kara ve Hava Kuvvetleri	Kış şartlarında operasyonel hazırlığı artırmak ve ortak manevraları test etmek.
Haydar Aliyev 2023 Tatbikatı	Nisan Mayıs 2023	Kars, Türkiye	Kara Kuvvetleri	Zorlu kış koşullarında askeri hazırlık seviyesini artırmak ve koordinasyonu güçlendirmek.
Deniz Kuvvetleri Ortak Tatbikatı	Kasım 2024	Aksaz/Muğla, Türkiye	Deniz Kuvvetleri	SAT ve SAS birimleriyle deniz operasyonu kabiliyetlerini test etmek ve geliştirmek.

Tablo 2’de özet olarak verilen Türkiye ve Azerbaycan’ın Karabağ Zaferi’nin ardından birlikte gerçekleştirdikleri askeri tatbikatların kapsamına aşağıda detaylı şekilde yer verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk 2021 (Haziran 2021): Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliği çerçevesinde düzenlenen "Mustafa Kemal Atatürk 2021" ortak tatbikatı, Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de gerçekleştirilmiştir. 30 Haziran 2021 tarihine kadar devam eden tatbikat, iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin ortak harekât kabiliyetini geliştirme ve koordinasyon becerilerini artırma amacı taşımaktadır. Tatbikatta insansız hava araçlarının (İHA) da dahil olduğu çeşitli modern askeri unsurlar kullanılmıştır.

Tatbikata, 600 asker, 40 tank ve zırhlı araç, 20 top, 7 savaş ve personel helikopteri, 3 insansız hava aracı ve 50 askeri araç katılmıştır. Bu geniş katılım, tatbikatın iki ülkenin askeri kapasitelerini bir araya getirerek koordinasyon yeteneklerini test etmek ve geliştirmek için tasarlandığını göstermektedir. Tatbikat, komuta kontrol ve sevk-idare becerilerinin iyileştirilmesine odaklanmış ve komandoların emir komuta zinciri içinde etkin operasyon yürütebilme kapasitelerini artırmayı hedeflemiştir. "Mustafa Kemal Atatürk 2021" tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasında savunma alanındaki yakın iş birliğinin somut bir göstergesidir. Tatbikat,

iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin operasyonel uyumunu artırmış ve ortak savunma stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, tatbikat sırasında kullanılan modern teknolojiler ve askeri ekipmanlar, her iki ülkenin savunma sanayiindeki kapasitesinin sergilenmesine olanak tanımıştır. Bu etkinlik, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel güvenlik ve iş birliği konularındaki kararlılığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. (TRT Haber, 2021).

Turaz Şahini -2021 (2-16 Eylül 2021): TURAZ Şahini-2021 Tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliğini geliştirmek amacıyla 6-17 Eylül 2021 tarihleri arasında Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, Türk Hava Kuvvetleri ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri arasındaki uçuş eğitimlerinde birlikte çalışılabilirliği artırmayı ve iki ülke arasındaki askeri bağları güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, tatbikat Konya'daki 3'üncü Ana Jet Üs Komutanlığı'nda düzenlenmiştir. Tatbikata Türk Hava Kuvvetleri ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar ile uçuş destek unsurları katılmıştır. Tatbikat, her iki ülkenin hava kuvvetleri arasında operasyonel koordinasyonu geliştirmenin yanı sıra, uçuş güvenliği ve eğitim süreçlerinde ortak standartların oluşturulmasına da katkı sağlamıştır. TURAZ Şahini-2021 Tatbikatı, iki ülkenin hava kuvvetleri arasında eğitim ve koordinasyonun artırılması için önemli bir platform sağlamıştır. Tatbikat sırasında edinilen deneyimlerin ve geliştirilen yöntemlerin, Türkiye ve Azerbaycan'ın gelecekteki askeri iş birliği stratejilerine önemli bir temel oluşturduğu değerlendirilmektedir. Bu etkinlik, aynı zamanda bölgesel güvenliğe yönelik ortak çabaların pekiştirilmesi açısından da önemli bir adım olarak görülmektedir (Milli Savunma Bakanlığı, 2021).

Sarsılmaz Kardeşlik-2021 (Ekim 2021): Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma iş birliğini güçlendirmek amacıyla düzenlenen Sarsılmaz Kardeşlik-2021 Tatbikatı, 5-8 Ekim 2021 tarihleri arasında Azerbaycan'ın ev sahipliğinde Nahçıvan'da gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, Türkiye'den 3'üncü Ordu Komutanlığı unsurları ile Azerbaycan'dan Nahçıvan Ordu Komutanlığı unsurlarının katılımıyla, müşterek atışlı tabur görev kuvveti tatbikatı formatında icra edilmiştir. Bu etkinlik, iki ülkenin kara kuvvetleri arasındaki operasyonel uyumu artırmayı ve ortak savunma

kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Tatbikatın ana hedefi, Türkiye ve Azerbaycan Kara Kuvvetleri unsurları arasında dostluk, iş birliği ve koordinasyonu geliştirmek, karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımını teşvik etmek ve birlikte çalışabilirlik yeteneklerini artırmaktır. Bu hedef doğrultusunda, mekanize ve komando birlikleri ile kara havacılık unsurları ve SİHA'lar tatbikatın önemli bileşenleri arasında yer almıştır. Tatbikat kapsamında gerçekleştirilen görevler, iki ülke silahlı kuvvetlerinin modern savaş teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilme becerilerini test etmiştir. (SavunmaTR, 2021). "Sarsılmaz Kardeşlik-2021" Tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan'ın askeri iş birliğini yalnızca operasyonel düzeyde değil, aynı zamanda stratejik düzeyde de derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu tatbikat, iki ülkenin bölgesel güvenliği sağlama ve savunma alanındaki entegrasyonu güçlendirme konusundaki ortak kararlılığını yansıtmaktadır. Ayrıca, tatbikat sırasında kullanılan SİHA'lar ve diğer modern ekipmanlar, her iki ülkenin savunma kabiliyetlerinin ileri teknolojiyle desteklendiğini göstermektedir. Tatbikat, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliğinin bölgesel barışa katkı sağlayan önemli bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

TurAz Kartalı 2022 (Eylül 2022): TURAZ Kartalı 2022 Tatbikatı, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri iş birliği ve eğitim faaliyetlerini güçlendirmek amacıyla Azerbaycan ev sahipliğinde 2-16 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasındaki koordinasyonu artırmayı ve karşılıklı tecrübe paylaşımını desteklemeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda, farklı tip uçakların katılımıyla elektronik harp, önleme ve profil görevleri icra edilmiş; tanıma ve tanıtma usulleri test edilerek geliştirilmeye çalışılmıştır. Tatbikata, Türkiye'den Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait çeşitli hava ve deniz unsurları katılırken, Azerbaycan Hava Kuvvetleri de hava savunma unsurlarıyla tatbikatta yer almıştır. Tatbikat sırasında, her iki ülkenin modern hava unsurlarını etkin bir şekilde kullanarak ortak harekât kabiliyetlerini artırması hedeflenmiştir. Bu etkinlik, ayrıca, iki ülkenin hava ve deniz operasyonlarındaki tecrübe ve bilgi birikimlerini paylaşmasına olanak sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2022).

TURAZ Kartalı 2022 Tatbikatı, iki ülke arasında uzun yıllardır süregelen askeri iş birliği faaliyetlerinin önemli bir örneğidir. Tatbikat, sadece operasyonel kabiliyetleri geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda iki ülke silahlı kuvvetlerinin modern savaş yöntemlerine adaptasyonunu destekleyen bir platform sağlamıştır. Bu tür etkinlikler, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgesel güvenlik alanındaki iş birliğini derinleştirme konusundaki kararlılığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Tatbikatın başarıyla gerçekleştirilmesi, iki ülkenin ortak stratejik hedeflerine yönelik güçlü bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Kış Tatbikatı 2022 (Aralık 2022): Zorlu kış koşullarında düzenlenen bu tatbikat, Azerbaycan'ın Bakü, Astara, Cebrayl ve İmişli illerinde gerçekleştirilmiştir. Kara ve hava kuvvetlerinin katıldığı etkinlikte, ortak operasyonel hazırlık seviyesi test edilmiş ve iki ülkenin askeri dayanıklılığı artırılmıştır. Ortak tatbikat, kış şartlarında operasyonel etkinliğin geliştirilmesine önemli katkı sağlamıştır (Türkmer, 2022).

Haydar Aliyev 2023 Tatbikatı (Nisan Mayıs 2023): Haydar Aliyev Tatbikatı-2023, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma iş birliğini pekiştirmek amacıyla 19 Nisan - 10 Mayıs 2023 tarihleri arasında Kars'ta, Şehit İ. Asb. Kd. Üçvş. İlhan Hamlı Atış ve Tatbikat Alanı'nda gerçekleştirilmiştir. Tatbikat, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100'üncü yılı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 100'üncü doğum yılı vesilesiyle düzenlenmiştir. Bu kapsamda, iki ülke silahlı kuvvetleri arasında dostluk, iş birliği ve koordinasyonu artırmayı, bilgi ve tecrübe paylaşımını teşvik etmeyi ve ortak harekât kabiliyetlerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Tatbikata, Türkiye'den Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı birlikler ile çeşitli devlet kurum ve kuruluşları katılmıştır. Ayrıca, Türk Kızılay'ı da etkinlikte temsil edilmiştir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ise bir tank bölüğü, bir komando kolu, bir özel kuvvetler timi, muhtelif hava savunma sistemleri, karargâh subayları ve keskin nişancı timleriyle tatbikata iştirak etmiştir. Bu geniş katılım, tatbikatın iki ülke silahlı kuvvetleri arasında çok yönlü iş birliğini destekleme amacını yansıtmaktadır. Tatbikat sırasında, iki ülkenin askeri

unsurları arasında koordinasyon sağlanmış, karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımı yapılmıştır. Ayrıca, birlikte harekât icra etme kabiliyetleri test edilmiş ve geliştirilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri arasındaki bu iş birliği, bölgesel güvenliği sağlamaya yönelik ortak bir irade sergilemiş ve iki ülkenin stratejik hedeflerine katkı sağlamıştır. (Milli Savunma Bakanlığı, 2023).

Deniz Kuvvetleri Ortak Tatbikatı (Kasım 2024): Aksaz/Muğla'da düzenlenen bu tatbikat, deniz kuvvetlerinin SAT ve SAS birimlerini içermiştir. Tatbikatın amacı, iki ülkenin deniz operasyonları kabiliyetlerini test etmek ve geliştirmektir. Bu tatbikat, deniz güvenliğine yönelik iş birliği ve teknolojik kapasitenin artırılmasında önemli bir rol oynamıştır (OHA, 2024).

Türkiye ve Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi sonrası düzenlediği bu tatbikatlar, sadece askeri kapasiteyi artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel güvenliğe yönelik güçlü bir mesaj vermiştir. Tatbikatlar, iki ülkenin birlikte hareket etme kabiliyetini geliştirmiş ve ortak savunma anlayışını derinleştirmiştir. İleri teknoloji kullanılan bu etkinlikler, hem kara, hava hem de deniz operasyonlarında iki ülkenin güçlü bir iş birliği içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Tatbikatlar, iki ülke arasındaki askeri iş birliğinin bölgesel barış ve istikrarı destekleyen en somut göstergelerinden biri olmuştur. Bu ortaklık, Güney Kafkasya'da güvenlik ve iş birliği politikalarının şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Tatbikatlar, yalnızca askeri kapasitelerin artırılmasını değil, aynı zamanda iki ülke arasında derin bir güven ilişkisi oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu da bölgesel ve uluslararası ortamda daha güçlü bir pozisyon alınmasına olanak tanımaktadır.

Sonuç

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel bağların ötesine geçerek jeopolitik ve stratejik ortaklıkla derinleşmiş bir iş birliğini yansıtmaktadır. Bu bağ, Güney Kafkasya'daki dengeleri değiştiren ve iki ülkenin uluslararası alanda daha etkin aktörler haline gelmesini sağlayan bir mekanizma haline gelmiştir. Türkiye ve Azerbaycan'ın "Bir Millet, İki

Devlet" anlayışı çerçevesinde geliştirdiği ilişkiler, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu ilişkiler, savunma ve güvenlik iş birliği ekseninde hem bölgesel tehditlere karşı bir kalkan görevi görmekte hem de Türk dünyasının birleşik bir vizyon oluşturmaya katkıda bulunmaktadır.

II. Karabağ Savaşı, Türkiye ve Azerbaycan'ın savunma ve güvenlik iş birliğinin etkinliğini somut bir şekilde ortaya koymuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın modern savaş yeteneklerini geliştirmesinde kilit bir rol üstlenmiş ve bu süreçte sağladığı askeri destek, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını geri kazanmasına katkıda bulunmuştur. Türk yapımı Bayraktar TB2 insansız hava araçları savaş sırasında Ermenistan'ın savunma sistemlerini etkisiz hale getirerek stratejik üstünlüğün sağlanmasında belirleyici olmuştur. Bu, yalnızca teknolojik bir zafer değil, aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak güvenlik anlayışının başarıya ulaşmasının bir göstergesidir.

Türkiye ve Azerbaycan'ın savunma sanayii alanındaki iş birliği, II. Karabağ Savaşı'nın ardından daha da hız kazanmıştır. Türkiye, savunma teknolojilerinde edindiği bilgi birikimini Azerbaycan'a aktararak bu ülkenin askeri kapasitesini artırmıştır. İHA/SİHA sistemlerinin Azerbaycan tarafından etkin bir şekilde kullanılmasının ardından, iki ülke arasında ortak üretim ve teknoloji transferine dayalı projeler geliştirilmiştir. Gelecekte, bu iş birliğinin Azerbaycan'da yerli savunma sanayi altyapısının kurulmasına olanak sağlaması beklenmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan, askeri kapasitelerini artırmak ve ortak savunma stratejileri geliştirmek için düzenli olarak ortak tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Bu tatbikatlar, iki ülkenin birlikte hareket edebilme yeteneklerini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel tehditlere karşı caydırıcı bir güç oluşturmuştur. Ortak askeri eğitim programları, Azerbaycan'ın ordusunun modernizasyonuna ve profesyonelleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu programlar, Azerbaycan'ın savunma stratejilerini daha karmaşık tehditlere uyum sağlayacak şekilde şekillendirmesine olanak tanımıştır.

Türkiye-Azerbaycan güvenlik iş birliği, Güney Kafkasya’da yeni bir güvenlik mimarisi oluşturmuş ve bölgesel barışa katkıda bulunmuştur. Bu iş birliği, Zengezur Koridoru gibi stratejik projelerle daha da derinleşmiş, yalnızca iki ülke arasındaki bağları değil, aynı zamanda Türk dünyasının entegrasyonunu destekleyen bir yapı haline gelmiştir. Türkiye’nin Azerbaycan’a sağladığı savunma desteği, bölgedeki diğer ülkelerin de dikkatini çekmiş ve Türk savunma sanayi ürünlerine olan talebi artırmıştır.

Türkiye’nin NATO üyeliği ve Azerbaycan ile geliştirdiği ilişkiler, iki ülkenin savunma iş birliğini uluslararası bir boyuta taşımıştır. Azerbaycan, Türkiye’nin desteğiyle NATO ile ilişkilerini derinleştirmiş ve ortak tatbikatlara katılım sağlayarak Batı ile entegrasyonunu artırmıştır. Bu, Azerbaycan’ın uluslararası güvenlik mimarisinde daha görünür bir rol üstlenmesini sağlamış, Türkiye’nin de Güney Kafkasya’daki etkisini güçlendirmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan, savunma sanayii alanındaki iş birliklerini daha geniş bir çerçevede derinleştirebilir. İki ülkenin ortak savunma teknolojisi üretimi projeleri geliştirmesinin sadece askeri kapasiteyi artırmakla kalmayacağı aynı zamanda bölgesel güvenlik tehditlerine karşı daha hızlı ve etkili çözümler sunacağı değerlendirilmektedir. Azerbaycan’da savunma sanayii altyapısının kurulmasının, bu iş birliğini sürdürülebilir kılacağı ön görülmektedir.

Sonuç olarak; Türkiye ve Azerbaycan arasındaki savunma ve güvenlik iş birliği, iki ülkenin bölgesel ve uluslararası ortamda daha güçlü bir pozisyon elde etmesini sağlamıştır. Gelecekte, bu iş birliğinin derinleşmesinin, yalnızca iki ülkenin güvenlik ve kalkınmasını değil, aynı zamanda Güney Kafkasya’nın barış ve istikrarını da destekleyeceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda stratejik ortaklık ve güvenlik iş birliğinin, Türk dünyasının birleşik bir vizyon oluşturmasında kilit bir rol oynamaya devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akıncı, A., & Kaba, S. G. (2023), Kafkasya’nın jeopolitik önemi: Dağlık Karabağ ve Zengezur koridoru örneği, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(1), 88-106.

Aksan, F. (2023), Milli Muharip Uçak: KAAN dış politikada 'altın anahtar' olabilir, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/milli-muharip-ucak-kaan-dis-politikada-altin-anahtar-olabilir-790610.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Anadolu Ajansı (2022), TurAz Şahini 2022 Tatbikatı Tamamlandı, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turaz-sahini-2021-tatbikati-tamamlandi/2367393> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Baykar (2024), Baykar ile Azerbaycan, insansız hava aracı sistemlerinin ortak üretimi için iyi niyet protokolü imzaladı, <https://baykartech.com/tr/press/baykar-ile-azerbaycan-insansiz-hava-araci-sistemlerinin-ortak-uretimi-icin-iyi-niyet-protokolu-imzaladi/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

BİTES (2024). Eğitim ve Simülasyon Teknolojileri Alanında İş Birliği Anlaşması, https://www.youtube.com/watch?v=5TRM6Z_nQqk, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Cornell, S. E. (2011), *Azerbaijan since independence*, M.E. Sharpe.

DefenceTurk (2024), Türkiye ve Azerbaycan Arasında Savunmada Yeni İşbirlikleri, <https://www.defenceturk.net/turkiye-ve-azerbaycan-arasinda-savunmada-yeni-is-birlikleri>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Gasımov, S. (2023), *Bölgesel Barış ve İşbirliği Kapsamında İkinci Karabağ Savaşının Etki ve Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Göksedef, E. (2020), Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı? *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Haber Vakti (2021). Rayon nedir? Rayon yönetimi nedir? <https://www.habervakti.com/rayon-nedir-rayon-yonetimi-nedir#> (Erişim Tarihi: 25.12.2024).

Halilzade, V., & Demirer, H. A. (2022). Türkiye'nin Kafkasya'daki enerji işbirlikleri bağlamında I. Karabağ Savaşı'ndan II. Karabağ Savaşına değişen politik tutumu. *Akademik Hassasiyetler*, 9(20), 377-409.

Kocatepe, Ö. F. (2022), Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin güvenlik ve savunma iş birliği boyutu, *Uluslararası Geçmişten Geleceğe İpekyolu Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 385-400.

Kocatürk, B. (2024), *Değişen Güvenlik ve Savunma Anlayışı Kapsamında Silahlı İnsansız Hava Aracı (Bayraktar TB2) Kullanımı: 2. Karabağ Savaşı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Köker, İ. (2020), Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı? *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Milli Savunma Bakanlığı (2023), Haydar Aliyev Tatbikatı-2023 Basın Duyurusu, <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/223ad8e0e2a34d5db840de89678771d6> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

- Milli Savunma Bakanlığı, (2021). <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/turaz-sahini-2021-tatbikati-basin-duyurusu-3182021>
- Mira, E. (2024), *Türkiye'nin Türk Dünyası ile Askeri ve Güvenlik İşbirliklerinin Türk Dış Politikasındaki Yeri: Azerbaycan ve Kırgızistan ile İşbirliği Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bişkek.
- OHA (2024 Türkiye ve Azerbaycan'dan ortak taarruz ve savunma tatbikatı!, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/turkiye-ve-azerbaycan-dan-ortak-taarruz-ve-savunma-tatbikati-498373> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- Özdaşlı, E. (2021), İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 51-83.
- Özdemir, D. M., & Kantar, G. (2023), Şuşa Beyannamesi'nin önemi ve olası etkileri, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 733-744. doi:10.33206/mjss.1221730.
- Özdemir, L. (2021), Dağlık Karabağ meselesinde değişen gidişat ve Türkiye'nin rolü, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 81-107.
- Özsoy, B. (2023), 1918'den 2023'e Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(46), 585-605. doi:10.17752/guvenlikstrjtj.1354438.
- Pirinççi, F. (2021), Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı, *SETAV*, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- Pirinççi, F., & Güler, M. Ç. (2021), Azerbaycan'ın Stratejik Sabrının Sonu ve Karabağ'da Yeni Denklem, Ataman, M., & Pirinççi, F. (Ed.), *Çıkmazdan Çözüme Karabağ Sorunu* (s. 205-228), İstanbul: SETA Kitapları.
- Rafiei, K. (2023), Zengezur Corridor and Regional Balance in the Caucasus, *International Relations Quarterly*, 10(1), 11-19.
- Resmi Gazete (2022), Milletlerarası Andlaşma-Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi, *Resmi Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf>.
- Shikhaliyev, M., & Hasanoğlu, M. (2022), Güvenikleştirme teorisi bağlamında İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan'ın millî güvenlik paradigması, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 13(2), 277-300, doi:10.28956/gbd.1570914.
- TRT Haber (2021), Bakü'de "Mustafa Kemal Atatürk 2021" tatbikatı, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bakude-mustafa-kemal-ataturk-2021-tatbikati-592769.html>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- TRT Haber (2023), Baykar ile Azerbaycan'dan 'ortak üretim' için iyi niyet protokolü, *TRT Haber* <https://www.trthaber.com/haber/gundem/baykar-ile-azerbaycandan-ortak-uretim-icin-iyi-niyet-protokolü-763289.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
- Türkmer (2022). 2022/ Aralık Ayı Türk Dünyası Gündemi, [/https://turkmer.sakarya.edu.tr/sites/turkmer.sakarya.edu.tr/file/Aralik_Ayi_Turk_Dunya_asi_Gundemi1.pdf](https://turkmer.sakarya.edu.tr/sites/turkmer.sakarya.edu.tr/file/Aralik_Ayi_Turk_Dunya_asi_Gundemi1.pdf) (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Yanarışık, O. (2022), İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Türkiye-Azerbaycan İttifakının Rol Teorisi Çerçevesinde Analizi, *Ermeni Araştırmaları*, (72), 47-67.

Yeni Şafak (2023), 2024'e Güçlü Giren Kardeşlik: Türkiye-Azerbaycan, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/2024e-guclu-giren-kardeslik-turkiye-azerbaycan-4590109>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).